

10

IHMISOIKEUKSIEN POLITIIKKA: YHTEISYMMÄRRYKSESTÄ ERIMIELISYYTEEN

ARI HIRVONEN

”Ihmisoikeudet eivät ole vieraita yhdellekään kulttuurille ja [ne ovat] luontaisia kaikille kansakunnille. Ne eivät kuulu muutamille valitulle vaan kaikille ihmisille.”¹ Näin YK:n silloinen pääsihteeri Kofi Annan juhlisti vuoden 1948 ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen viisikymmenvuotispäivää. Ihmisoikeudet – ymmärretään ne sitten moraalisiksi tai juridisiksi oikeuksiksi tai niiden yhdistelmäksi – ovat levinneet seitsemässäkymmenessä vuodessa maailmanlaajuisiksi ja vakiintuneet modernin liberaalidemokraattisen oikeusvaltion perustaksi. Niillä on nykyisellä ihmisoikeuksien aikakaudella poliittinen, oikeudellinen ja moraalinen hegemonia. Oikeus elämään on perustavin ihmisoikeus. Siihen kuuluu surmaamiskielto, elämän suojeleminen ja sen perusedellytysten turvaaminen sekä ihmisarvoisen elämän takaaminen. Ilman tätä oikeutta muut oikeudet menettävät merkityksensä.

Pakolaisten protestit heidän kokemiaan vääryyksiä vastaan ja mielenilmaukset turvapaikanhakijoiden ihmisoikeuksien puolesta ovat tulleet osaksi eurooppalaista julkista tilaa. Esimerkiksi vuonna 2017 Helsingin Rautatientorilla pidettiin viisi kuukautta kestänyt mielenosoitusleiri, jossa turvapaikanhakijat vaativat oikeutta elämään. Jos ihmisoikeudet ovat valtavirtaistuneet, miksi on tarvetta vaatia ihmisoikeuksien ja vieläpä tämän olennaisimman ihmisoikeuden toteutumista? Vastausta ei tule hakea ihmisoikeuksien yleisestä turvaamisesta. On kysyttävä, kuinka ihmisoikeudet toteutuvat käytännössä niiden kohdalla, jotka ovat menettäneet oman kotimaansa tai asuinpaikkansa. Pakolaisten

ihmisoikeuksien tila paljastaa yleisen totuuden ihmisoikeuksista: ratkaisevaa on, kykenevätkö ihmisoikeudet todellisuudessa turvaamaan niiden ihmisten oikeudet, joilla on suurin ja akuutein tarve saada kansallisuudesta ja kansalaisuudesta riippumattomien yleismaailmallisten oikeuksien suojaa. Kysyn tässä luvussa, mikä on ihmisoikeuksien merkitys oikeudessa ja politiikassa tarkastellen nimenomaan pakolaisten ihmisoikeuksien toteutumista.

OIKEUS ELÄMÄÄN

Voimistuva muukalaisvihamielinen nationalismi on hyökännyt yleisesti ihmisoikeuksien universaalisuutta – ja erityisesti pakolaisten oikeuksia – vastaan vaatien keskittymistä itseensä sulkeutuvan yhteisön kansalaisoikeuksiin. Ihmisoikeuksien heikentyneestä asemasta on kuitenkin liian helppoa syyttää vain oikeistopopulisteja. Myös monet liberaalidemokraatit ovat omaksuneet nationalistisen kielenkäytön ja muukalaisvihamielisen politiikan. Toisaalta turvallisuudesta on tullut ensisijainen periaate, joka ohjaa maahanmuuttopolitiikkaa ja pakolaisoikeutta. Terrorismin uhalla perustellaan poikkeuksellisia toimivaltuuksia, ketterämpää lainsäädäntöä ja rajoitetumpia ihmisoikeuksia. Pelon politiikka oikeuttaa ihmisoikeuksien sivuuttamisen ja rajoittamisen. Italialaisfilosofi Giorgio Agamben kuvaa tilannetta seuraavasti: ”Turvallisuus ja terrorismi muodostavat yhden tappavan järjestelmän, jossa ne vastavuoroisesti oikeuttavat ja legitimoivat toisensa toiminnan.”²

Pakolaisten vaatimus oikeudesta elämään tuo esiin heidän kärkevimänsä vääryyden: ihmisoikeudet eivät toteudu yhdenvertaisesti. Tässä joitakin Suomeen ja Eurooppaan vakiintuneita heikennyksiä pakolaisten asemaan: Kansainvälisen suojelun ehtoja on kiristetty, ja monissa maissa on tehty omia muutoksia säädöksiin ja lakeihin. Esimerkiksi Suomessa poistettiin vuonna 2016 humanitaarisen suojelun peruste, jonka mukaan saattoi saada turvapaikan kotimaansa huonon turvallisuustilanteen vuoksi, vaikka ei olisi muuten täyttänyt kriteereitä. Lisäksi turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa on heikennetty, joten oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset eivät täyty. Pakolaisoikeudessa tulisi noudattaa *benefit of the doubt*-periaatetta, jonka mukaan epäselvissä asioissa asia ratkaistaan turvapaikanhakijan eduksi, jos hakija on myötävaikuttanut asian selvittämiseen mahdollisuuksiensa

mukaisesti ja viranomainen on vakuuttunut hakemuksen uskottavuudesta.³ On myös syytä mainita, että pakolaisten sosiaali- ja terveydenhuolto-palvelut ovat puutteelliset ja heihin kohdistuvat rasistiset viharikokset arkipäivää. Vaikuttaakin siltä, että pakolaisten oikeuksien toteutuminen on kiinni viranomaisten linjauksista ja taustalla vaikuttavasta poliittisesta ja hallinnollisesta ohjauksesta.⁴

Nykyisillä pakolaisilla on ilmeinen yhtäläisyys Hannah Arendtin kuvaamiin valtiottomiin ihmisiin Euroopassa 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Arendtin mukaan näillä ihmisillä oli jäljellä vain paljas ihmissyys. Kun ihminen menetti poliittisen asemansa yhteiskunnassa, kansalaisuutensa, niin juuri silloinhan synnynnäisten ja luovuttamattomien ihmisoikeuksien olisi tullut antaa turvaa ja suojaa. Kävi kuitenkin toisin. Arendt esitti, että ihmisoikeudet olivat loppuneet:

jokainen, jolla ei enää ollut juridista statusta, saa huomata jääneensä lakien ulkopuolelle [...] Onnettomuus on se, että oikeudettomat eivät kuulu enää mihinkään yhteisöön. Heidän ahdinkonsa ei ole se, että he eivät ole tasa-arvoisia lain edessä, vaan se, että heitä varten ei ole lakia; ei se, että heitä sorretaan, vaan se, että kukaan ei halua edes sortaa heitä.⁵

Kaikkein heikoimmassa asemassa ovat paperittomat, jotka elävät lain ulkopuolella. On kuvaavaa, että sisäministeriön ministerityöryhmä kehottaa välttämään käsitteen ”paperiton” käyttämistä.⁶ Yleisesti näitä ihmisiä kuvataan ”laittomiksi”. Paperittomat leimataan näin rikollisiksi, ja heidän oikeuksiaan, kuten liikkumisvapautta ja yksityisyyden suojaa, voidaan rajoittaa. Paperittomat eivät saa suojaa ihmisoikeuksista: esimerkiksi terveydenhuoltoon hakeutuva, lapsensa kouluun vievä, työnantajan syrjinnästä valittava tai paikkakunnalta toiselle matkustava paperiton pelkää joutuvansa kiinniotetuksi ja maasta poistettavaksi ihmisoikeuksia loukkaavin pakkokeinoin.

KOLME IHMISOIKEUSKÄSITYSTÄ

Vastaukseksi turvapaikanhakijoiden mielenosoituksissa esitettyihin ihmisoikeusvaatimuksiin voidaan hahmotella kolme käsitystä ihmisoikeuksista: ontologinen, konsensuaalinen ja poliittinen.

Ontologinen ihmisoikeuskäsitys

Ontologisen ihmisoikeusnäkömyksen mukaan ihmisoikeudet ovat maailmanlaajuisia moraalisia oikeuksia: ne eivät ole riippuvaisia lainsäädännöstä tai kansainvälisistä sopimuksista ja julistuksista. Luonnolliset ja synnynnäiset ihmisoikeudet perustuvat yhteisesti jaettuun ihmisyyteen. Ihmisenä oleminen on jotakin olemuksellista, joka määrittää jokaista ihmistä. Näin ollen ihmisoikeuksien alkuperä on ihmisen olemuksessa ja ihmisarvonormissa. Valistuksen ja liberalismien autonomisen yksilön arvostuksen myötä ihmisoikeudet kehittyvät täyteen ulottuvuuteensa.

Ihmisyteen kuuluu tahdon vapaus eli persoonan persoonallisuus, autonomiseen järkeen perustuva itsemääräämisoikeus. Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen johdanto-osassa todetaan, että ”ihmiskunnan kaikkien jäsenten luonnollisen arvon ja heidän yhtäläisten ja luovuttamattomien oikeuksiensa tunnustaminen on vapauden, oikeudenmukaisuuden ja rauhan perustana maailmassa”. Helsingin päätösasiakirjan (1975) mukaan ihmisoikeudet ja perusvapaudet perustuvat ihmisarvoon.⁷ Ihmisarvo sekä luo että oikeuttaa ihmisoikeuksia. Euroopan unionin perusoikeuskirjan selityksissä todetaan, ettei ihmisarvo ”ole ainoastaan yksi perusoikeuksista vaan myös kaikkien perusoikeuksien perusta”.⁸

Toinen versio ontologisesta ihmisoikeuskäsityksestä perustuu toiseuden etiikkaan, jonka mukaan olemme vastuussa jokaisesta toisesta. Toisen kasvot tai ruumis velvoittavat meitä. Toiseuden etiikkaan pohjautuva humanitaristinen ihmisoikeuskäsitys näkee toisen apua ja tukea tarvitsevana passiivisena uhrina eikä niinkään aktiivisena ja autonomisena toimijana. Liberaalidemokratioiden on palautettava ihmisoikeudet niille, joilla niitä ei ole tai joilta ne on riistetty, eli ihmisoikeusloukkausten uhreille. Tämä synnyttää oikeuden humanitaarisen interventioon. Näin uhreilta riistetyt oikeudet palautetaan heille takaisin väkivallan keinoin. Humanitaarinen ihmisoikeuskäsitys ja politiikan militarisointi kulkevat käsi kädessä palvelen imperialistisia ja uskolonialistisia pyrkimyksiä, joille ihmisoikeuksien suojeleminen antaa moraalisen verukkeen.

Konsensuaalinen ihmisoikeuskäsitys

Konsensuaalisen ihmisoikeusnäkömyksen mukaan ei voida vaatia ihmisen olemukseen perustuvia laajoja universaaleja oikeuksia. Ihmisen olemuksen sijaan oikeudet perustuvat diskurssiin, pragmatismiin tai

lainsäädäntöön. Jürgen Habermasin mukaan parhaan argumentin voima ratkaisee, ja ihanteellisessa puhetilanteessa päädytään konsensukseen kompromissien sijasta. Keskusteluun osallistujien on pidättäydyttävä omien etujen ajamisesta ja arvioitava intressejä ottaen huomioon kaikkien muiden osallistujien näkökulmat. Vain ne säännöt ja periaatteet ovat universaalisti päteviä, joiden avulla voidaan saavuttaa pakotoman ja argumentaatioon perustuva yhteisymmärrys.⁹ Universaaleista ihmisoikeuksista ja niiden oikeutuksesta voidaan siten päätyä yksimielisyyteen moraalisten toimijoiden ihmisoikeusdialogissa. Kun konsensus saavutetaan, ihmisoikeusnormit ovat yleisesti päteviä. Ihmisoikeudet ovat ensisijaisesti moraalinormeja, ja jotta ne olisivat universaaleja, niitä on koeteltava kansalliset rajat ylittävissä diskurssissa, ”globaalissa julkisen järjen käytössä”.¹⁰

Yhdysvaltalainen filosofi John Rawls määrittelee yleismaailmalliset ihmisoikeudet ”erityiseksi, tärkeiden oikeuksien luokaksi”, joka eroaa liberaalidemokraattisista perustuslaillisista kansalaisuuteen kuuluvista oikeuksista ja muista subjektiivisista oikeuksista.¹¹ Se määrittää rajat sodankäynnille, lainsäädännölle ja hallinnon sisäiselle autonomialle. Se on myös välttämätön ehto poliittisten ja sosiaalisten instituutioiden kellovullisuudelle. Rawlsin mukaan yleismaailmallisiin ihmisoikeuksiin kuuluvat 1) oikeus elämään eli oikeus toimeentuloon ja turvallisuuteen; 2) vapausoikeudet eli vapaus orjuudesta, maaorjuudesta ja pakkotyöstä; 3) riittävä omantunnon vapaus uskonnon- ja ajattelunvapauden varmistamiseksi ja 4) luonnollisen oikeudenmukaisuuden määrittelemä tasiarvoisuus: samanlaisia tapauksia on kohdeltava samalla tavoin.¹² Toisen yhdysvaltalaisen poliittisen filosofin Michael Walzerin mukaan ihmisoikeudet muodostavat universaalin moraalin ytimen, mutta ihmisen olemuksen sijaan perustana on moraalinen vertailu. Yhteiskuntien laajoja (*thick*) moraalisaännöstöjä vertailemalla voidaan löytää kapeat (*thin*) ihmisoikeusstandardit, joihin kaikki yhteiskunnat ovat sitoutuneet. Näitä ovat kielteiset normit, kuten murhan, petoksen, kidutuksen, sorron ja tyrannian kiellot.¹³ Kanadalaisella historioitsijalla ja poliitikolla Michael Ignatieffilla universaalit oikeudet rajoittuvat elämän säilyttämisen edellytyksiin. Ihmisoikeusvaateita ovat kidutuksen, pahoinpitelyn, surmaamisen, raiskauksen ja väkivallan kieltä sekä tavallisten ihmisten turvallisuuden kohentaminen parhaalla mahdollisella tavalla.¹⁴

Juridinen ihmisoikeuskäsitys

Juridisen ihmisoikeuskäsityksen mukaan ihmisoikeudet positivoituvat, mikä tarkoittaa sitä, että moraalifilosofisesti perustellut ihmisoikeudet muuttuvat sopimusten, julistusten, lainsäädännön ja oikeuskäytännön myötä osaksi säädännäistä oikeutta. Valtioilla ajatellaan olevan *oikeudellinen* velvollisuus kunnioittaa YK:n perusoikeuskirjaa ja ihmisoikeussopimuksia.¹⁵ Ihmisoikeudet eivät kuitenkaan ole vain kansainvälisen oikeuden normeja vaan oikeussubjektien oikeusvaateet mahdollistavia globaalin oikeuden normeja. Demokratiaperiaate edellyttää, että ihmisoikeudet oikeusnormeina käyvät läpi lainsäädännön diskursiivisen prosessin, jossa niiden hyväksyttävyyttä harkitaan ja punnitaan.¹⁶ Oikeusvaltioiden perustaan juurtuneista ihmisoikeuksista sekä niiden pätevydestä, velvoittavuudesta ja legitimaatiosta vallitsee laaja yhteisymmärrys. Niiden soveltamisesta, tulkinnasta, keskinäisestä punninnasta tai rajoituksista voidaan kiistellä, mutta nämä oikeuskiistat on ratkaistava tuomioistuimissa.

DEMOKRAATTINEN TOISTO

Voi olla, että pakolaiset joutuvat vaatimaan oikeutta elämään nimenomaan – ja paradoksaalisesti – siksi, että ihmisoikeudet ovat valtavirtaistuneet moraalien, etiikan, juridiikan ja politiikan alueella. Ihmisoikeuksista on nimittäin tullut viimeinen universaali utopia marxilaisten vallankumousidealien hiivuttua. Tämä utopia ei anna toivoa eriarvoistavan, syrjivän ja riistävän järjestyksen radikaalista muuttamisesta mutta lupaa, että kärsimystä vähennetään.¹⁷ Ihmissyyteen, sopimuksiin ja yhteisymmärrykseen perustuvat ihmisoikeudet toimivat maailmanlaajuisena ideologiana, joka yhtäältä oikeuttaa vallankäyttöä ja toisaalta tukee emansipatorisia poliittisia käytäntöjä.¹⁸ Niinpä ihmisoikeusregiimi – lait, sopimukset, julistukset, dokumentit ja kansainvälinen tapaoikeus sekä toisaalta instituutiot, organisaatiot ja käytännöt – hallitsee moraalialia, juridiikkaa ja politiikkaa.¹⁹ Poliitiikan ihmisoikeudellistuminen vesittää poliittisen kritiikin ja vastarinnan muodot, kun poliittisista kiistoista tulee oikeudellisia kysymyksiä.

Pakolaisilta, erityisesti paperittomilta, puuttuvien – ja samalla heille kuuluvien – ihmisoikeuksien syynä on juuri se, että ne käsitetään pelkästään moraaliksiksi tai juridiksiksi oikeuksiksi eikä ymmärretä niiden

mahdollisuuksia poliittisina argumentteina ja keinoina. Jälkimmäisellä tavalla käsitettynä ihmisoikeudet ovat aktiivisten toimijoiden poliittisia kykyjä eivätkä niinkään uhreille tarjottuja suojamekanismeja.²⁰ Voidaanko ihmisoikeudet enää pelastaa? Vastausta on haettava ihmisoikeuksien politiikasta, ihmisoikeuksista vailla humanistis-ideaalista ja diskursiivis-institutionaalista perustaa.²¹

Ranskalainen filosofi ja aktivisti Claude Lefort analysoi ensimmäisten joukossa ihmisoikeuksien poliittista ulottuvuutta. Hänen lähtökohdanaan oli Marxin käsitys ihmisoikeuksista. Marxin mukaan ihmisen ja kansalaisen oikeuksien julistus ilmentää porvarillisen yhteiskunnan jakaantumista poliittiseen ja sosiaaliseen. Kansalaisoikeudet ovat poliittisen yhteisön toimintaan osallistuvien valtion kansalaisten, juridisten henkilöiden, oikeuksia, kun taas ihmisoikeudet ovat atomisoitujen kansalaisyhteiskunnan jäsenten negatiivisia vapausoikeuksia.²² Lefortin mukaan Marx jää liberaalin ihmisoikeusideologian vangiksi tuomitesaan ihmisoikeudet pelkiksi yhteisöstä ja muista ihmisistä erossa olevan egoistisen ihmisen oikeuksiksi ja kapitalistisen yhteiskunnan tuotteiksi.

Tämä ongelma toistuu marxilaisessa ihmisoikeuskriittisessä perinteessä, jonka mukaan omistamisen, yrittämisen ja omanvoitonpyynnin vapauden kulttia edustavien ihmisoikeuksien menestys länsimaisissa liberaalidemokratioissa on taantumuksellisten ideoiden restauraatiota ja kapitalismin luonnollistamista.²³ Ongelmana on, että tässä sivuutetaan ihmisoikeuksien laaja vaikutus poliittisiin käytäntöihin ja yhteiskuntaan. Ihmisoikeudet ovat välineitä poliittisissa taisteluissa, koska ne ovat jatkuvasti uudelleen määriteltävissä. Esimerkiksi toimeentulotuen varassa elävien vaatimus oikeudesta työhön tekee näkyväksi kärsityn epäoikeudenmukaisuuden ja tuo esiin vaateen oikeudesta kansalaispalkkaan. Näin sorrettujen poliittinen kamppailu muuttaa vallitsevia yhteiskunnallisia ja taloudellisia valtasuhteita.²⁴

Kuinka siis ihmisoikeudet toimivat demokraattisen politiikan tehokkaana patteristona? Yksi ehdotus on pohjata ihmisoikeudet suvereenin lainsäätäjän toiminnaksi. Tämä ei ole toimiva vaihtoehto: politiikalle ei jää sijaa sen samastuessa konstitutionaaliseen päätöksentekoon.²⁵ Laajempi käsitys politiikasta saadaan esimerkiksi käyttämällä yhdysvaltalaisen filosofin Seyla Benhabibin käsitettä ”demokraattinen iteraatio”. Benhabibin Jacques Derridalta lainaama termi ”iteraatio” tarkoittaa lainausta tai toistoa, joka muuttaa asioiden tilaa siten, että tapahtuu jotakin uutta.²⁶ Sanat voidaan toistaa lukemattomissa asiayhteyksissä, jolloin ne

toistettaessa saavat aina uusia merkityksiä. Demokraattinen toisto tarkoittaa sitä, että jokainen universaalien ihmisoikeuksien toistaminen jossakin tietyssä historiallisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa muuttaa näiden oikeuksien merkitystä. Miten tämä demokraattisen toiston logiikka mahdollistaa ihmisoikeuksien tulemisen osaksi demokraattisia käytäntöjä? Benhabibin mukaan ihmisoikeudet ovat sekä moraalisia että juridisia oikeuksia. Koska ne ovat myös moraalisia oikeuksia, jotka eivät palaudu säädännäiseen oikeuteen, niitä voi käyttää voimassaolevan oikeuden legitimaation arvioinnin kriteereinä. Ne eivät kuitenkaan vain aseta rajoja vallankäytölle (liberalistinen ihmisoikeuskäsitys) vaan ovat myös julkisen keskustelun ja järjenkäytön elementtejä (tasavaltalainen ihmisoikeuskäsitys).

Universaalit ihmisoikeudet perustuvat tasa-arvon, ihmisarvon ja vapauden universaaleille moraaliperiaatteille. Ihmisoikeussopimukset ja -julistukset puolestaan artikuloivat universaalit ihmisoikeusperiaatteet. Demokraattisesti valitun lainsäätäjän tehtävänä on saattaa nämä periaatteet voimaan, ja niiden vaikutus muuhun lainsäädäntöön on otettava huomioon. Näin universaaleista ihmisoikeusperiaatteista tulee yksittäisen oikeusjärjestyksen osa. Ihmisoikeuksien konkretisointi toteutuu julkisessa ja vapaassa demokraattisessa prosessissa. Tämä tarkoittaa vuorovaikutusta, johon osallistuvat poliittiset ja oikeudelliset instituutiot sekä kansalaisyhteiskunta.²⁷ Toisin sanoen ihmisoikeuksien demokraattinen toisto ”on ratkaisevasti sidoksissa demoksen [eli kansan] demokraattiseen tahdonmuodostukseen”.²⁸ Benhabib ratkaisee näin universaalien ihmisoikeusperiaatteiden ja demokraattisen kansansuvereniteettiperiaatteen jännitteen niiden vuorovaikutuksella.

Oikeusnormeilla ei ole yhtä ainoaa oikeaa merkitystä. Lisäksi lain säännöksiä tulkitaan sellaisissa konteksteissa, joita laeissa ei ole kyetty ennakoimaan. Oikeudellinen merkityksenmuodostus on siten avoin prosessi vailla ehdotonta merkitystä, joka päättäisi tulevien tulkintojen ketjut. Siksi oikeuden tulkinta ja soveltaminen luovat uusia normatiivisia maailmoja, jotka eivät ole palautettavissa muodollisesti pätevän lainsäädännön kirjaimeen, historialliseen alkuperään tai lainsäätäjän tahtoon. Tuomarit ja muu oikeudellinen eliitti eivät kuitenkaan kykene yksin sanelemaan ihmisoikeuksia kansalaisille tai kansoille. Ihmisoikeuksien tulee olla demokraattisen julkisen kulttuurin elementti: ihmisoikeuksien säätämiseen ja tulkintaan osallistuvat parlamentin ja tuomioistuineläytöksen lisäksi kansalaisjärjestöt, kansalaisyhteiskunnan

toimijat ja ylikansalliset järjestöt. Ihmisoikeuksien tulkinta on ennen kaikkea poliittista toimintaa eikä pelkästään oikeudellinen hanke.²⁹ Siksi tämä oikeuksien demokraattinen toisto ei pääty lainsäädäntöaktiin. Se on elävä prosessi, joka johtaa yhä uusiin institutionaalsiin uudistuksiin ja lainsäädännöllisiin muutoksiin.

Universaalien periaatteiden soveltaminen demokraattisessa keskustelussa muuttaa myös poliittisen yhteisön itseymmärrystä. Demokraattisesti toistetut ihmisoikeudet rohkaisevat uusien subjektiiviteetin muotojen luomiseen ja julkiseen osallistumiseen. Demokraattisen toiston *demos* ei koostu vain kansalaisista. Ihmisoikeuksien luovan toiston voima painostaa lainsäädännön muutoksien lisäksi myös *demoksen* piirin laajentamiseen: pakolaiset ovat olleet alisteisia valtion lainsäädännölle mutta heitä ei ole yleensä laskettu *demokseen* kuuluviksi.³⁰ Näin ihmisoikeuksien demokraattinen toisto avaa julkisen järjenkäytön piirin siitä aiemmin ulossuljetuille. Esimerkiksi pakolaissopimukset ovat mahdollistaneet pakolaisten osallistumisen koulutukseen, työelämään ja yhteiskunnalliseen toimintaan sekä taanneet sosiaali- ja terveystalvveluja, joskin kaikissa näissä on vielä parantamisen varaa.

Tätä tukee Benhabibin tulkinta Arendtin määritelmästä ”oikeudesta oikeuksiin” (ks. tämän teoksen luku 9).³¹ Se ei tarkoita pelkästään oikeutta poliittisen yhteisön jäsenyyteen tai kansalaisuuteen. Kysymys on Benhabibin mukaan kahdesta eri oikeudesta. Ensinnäkin oikeus oikeuksiin tarkoittaa jokaisen ihmisen moraalista oikeutta tulla tunnustetuksi vapaana ja autonomisena persoonana. Toiseksi se tarkoittaa säädännäisiä subjektiivisia oikeuksia, jotka persoonaksi tunnustetulla ihmisellä on. Oikeus oikeuksiin on siis jokaisen persoonan oikeus lain suojaamiin subjektiivisiin oikeuksiin. Nähdäkseni pakolaisten oikeus oikeuksiin toteutuu Marxia mukailien vain heidän oman kapinallisen toimintansa välityksellä.³²

ERIMIELISYYS IHMISOIKEUKSISTA

Demokraattinen toisto ei vain kerta samaa asiaa vaan muodostaa ja uudistaa ihmisoikeuksia, minkä vuoksi ihmisoikeudet ovat demokraattisen politiikan ytimessä. Benhabibin diskurssiteoriassa demokraattinen politiikka on ennen kaikkea deliberatiivista eli keskustelevaa demokratiaa. Sen taustalla vaikuttaa Habermasin diskurssietiikka, joskin

kriittisesti muotoiltuna: ihmisten eroavaisuudet tunnustetaan.³³ Deliberatiivisen demokratian on ajateltu vastaavan puutteellisesti universaalien ihmisoikeuksien ja demokraattisen politiikan jännitteeseen, koska se nojaa konsensuaaliseen diskurssietiikkaan. Deliberatiivisen demokratian kannattajille konstitutionalismiin legitimaatioperiaatteet ja institutionaaliset turvamekanismit suojaavat demokratian perustavia arvoja, kuten tasa-arvoa, läpinäkyvyyttä ja vastuunalaisuutta.³⁴ Legitimaatio ja konstitutionalismi tarjoavat takeet reiluista demokraattisen toiston käytännöistä sekä oikeudellisesti ja moraalisesti pätevistä diskurssiprosesseista, jotka turvaavat sen, että ihmisoikeusvaateet ovat perusteltuja ja konkretisoinnit aidosti demokraattisia eivätkä pelkästään enemmistön sanelemia. Demokraattinen toisto sovittaa erimielisyyksiä ihmisoikeuksien sisällöstä ja ulottuvuudesta niin lainsäädännössä kuin laajemmin yhteiskunnassa.

Kuitenkin juuri konsensus ihmisoikeuksista on ongelmallinen ihmisoikeuksien demokraattisen politiikan näkökulmasta. Ranskalaisfilosofi Jacques Rancière painottaa erimielisyyttä politiikan edellytyksenä: hänen mukaansa politiikka ei ole yhteisymmärrykseen pyrkivää harkintaa vaan julkista erimielisyyttä oikeuksien tulkinnasta, sisällöstä, ulottuvuudesta ja toteutumisesta. Rancière erottaa politiikan ja poliisin käsitteet toisistaan. Poliisi ei ole tässä poliisiviranomainen vaan huomattavasti laajemmin yhteiskunnan symbolinen rakenne. Se määrittää niin yhteiskunnallisia asemia ja rooleja, kykyjä ja kompetensseja kuin tekemisen, olemisen ja toiminnan tapojakin. Sellaisena se on yhteiskunnassa kulloinkin vallitseva ”aistisen jako” (*le partage du sensible*), joka määrittää sitä, mikä on näkyvissä ja kuultavissa olevaa, mikä näkymätöntä ja kuulematonta.³⁵ Nykyinen aistisen jako syrjäyttää paperittomat ja erottelee ihmisoikeuksiin osalliset ja osattomat.

Rancièren mukaan politiikka asettaa erimielisyyden logiikan poliisin logiikkaa vastaan. Konsensuksen sijaan siinä on kyse dissensuksesta. Poliitiikka murtaa yhteiskunnassa vallitsevan aistisen jaon ja kyseenalaistaa määritetyt ja määrätyt asemat, hierarkiat, erottelut ja roolit. Poliitiikka edellyttää kaikkien ja jokaisen tasa-arvoa: se ei ole poliittisen toiminnan päämäärä tai ihmisyyden olemukseen palautuva perusta vaan politiikan lähtökohta. Jokainen ihminen on lähtökohtaisesti älyllisesti tasa-arvoinen ja jokaisella on tasa-arvoinen kyky tehdä elämästään mielekäs.³⁶ Poliitiikkaa ohjaavat seuraavat seikat: 1) Oletus kaikkien puhuvien olioiden tasa-arvosta. 2) Vaade tämän tasa-arvon todentamisesta ja

toteennäyttämisestä. 3) Poliitikkaa eivät tee ennalta määrätyt toimijat vaan politiikan tapahtumassa itsessään muodostuvat tasa-arvoiset poliittiset subjektit.³⁷

Yleensä politiikalla tarkoitetaan parlamentarismia, hallintoa ja hallintaa. Ihmisoikeuksien politiikka on kuitenkin murtuma näissä poliittisissa instituutioissa ja käytännöissä. Verrattuna arkipäiväiseen politiikkaan demokraattisen politiikan tapahtumat ovat harvinaisia mutta ne eivät kuitenkaan ole pelkkiä poikkeuksellisia yhteiskunnallisia kumouksia tai radikaaleja katkoksia aistisen jaossa. Näitä tapahtumia ovat pakolaisten protestit ihmisoikeuksien puolesta ja pakkopalautuksia vastaan sekä taistelut naisten tasa-arvosta, työntekijöiden oikeuksista ja afroamerikkalaisten kansalaisoikeuksista. Myös esimerkiksi Irlannin hiljainen valtakumous aborttikiellon kumoamiseksi ja tasa-arvoisen avioliittolain hyväksyminen Suomessa ovat demokraattisen politiikan tapahtumia.³⁸ Kuten todettu, nämä tapahtumat ovat poliittiseksi subjektiksi tulemisen prosesseja. Toisin sanottuna ihmisoikeuksien ”ihmisen” olemus ei ole kertakaikkisesti määritetty. Näin ollen syrjäytymistä ja eriarvoistumista vastustavissa poliittisissa kamppailuissa ihmisen olemisen määrittelyä yhä uudelleen.³⁹

Ihmisoikeudet eivät ole oikeussubjektin omistamia stabiileja oikeuksia, joita hän hallinnoi ja käyttää. Ihmisoikeuksien poliittinen subjekti yhdistää oikeuksien kaksi ulottuvuutta, mikä tekee niistä dynaamisia oikeuksia. Ensinnäkin ihmisoikeudet ovat säädännäisiä oikeuksia ja siten osa oikeusjärjestystä. Ne kuuluvat kaikille, myös pakolaisille ja paperittomille. Vaikka paperittomien oikeudet eivät toteudu yhteiskunnassa, se ei tee niistä paperittomien kannalta merkityksettömiä abstrakteja ideaaleja. Paperittomilla ei ole heille kuuluvia oikeuksia, koska lainsäätäjä, viranomaiset tai oikeuslaitos ovat evänneet heidän oikeutensa. Näin ollen heidät on mahdollista palauttaa pakolla kotimaahansa, jossa he saattavat olla kuolemanvaarassa.⁴⁰ Toiseksi paperittomilla on ihmisoikeudet, vaikka näitä oikeuksia ei turvatakaan, esimerkiksi silloin, kun kroonista sairautta ei hoideta. Poliittisen yhteisön ulkopuolisten pakolaisten oikeudet eivät siten ole merkityksettömiä, kuten Arendt väittää, vaan heille kuuluvia oikeuksia, jotka heiltä on riistetty.⁴¹

Paperittomat eivät ole oikeuksien ulkopuolella mutta he eivät myöskään vain käytä heille kuuluvia oikeuksia. Sen sijaan he osoittavat julkisuudessa oikeuksien voimassaolon ja velvoittavuuden sekä tuovat esiin sen vääryyden, mitä oikeuksien kieltäminen ilmentää. Toisin sanoen

poliittisessa tapahtumassa paperittomat todentavat ihmisoikeutensa.⁴² Ihmisoikeuksien poliittinen potentiaali edellyttää edestakaista liikettä niiden säätämisen ja toteennäyttämisen välillä, mikä voi tapahtua niin mielenosoituksissa ja demokraattisessa keskustelussa kuin tuomioistuimissa, jolloin oikeudenkäynti on osa poliittista tapahtumaa.⁴³

Kaikki pakolaiset – poliisin määrittämästä asemasta riippumatta – ovat kansalaisten kanssa yhdenvertaisia ihmisoikeuksien poliittisia subjekteja ihmisoikeuspolitiikan näyttämöillä. Näillä moninaisilla näyttämöillä pakolaiset tulevat esiin ja kuulluiksi poliittisina subjekteina, jotka ovat kykenevinä tulkitsemaan, todentamaan ja uudistamaan ihmisoikeuksiaan, vaikka poliisi ei tätä kykyä heille soisikaan. Sehän pääsääntöisesti katsoo ihmisoikeusdiskurssin kuuluvan lainsäätäjille, tuomioistuimille ja viranomaisille ja toisaalta pakolaisten asianajajille sekä kansalaisjärjestöille.

Kun poliisi vakuuttaa, että ihmisoikeuksista vallitsee konsensus, pakolaisten ihmisoikeusprotestit murtavat tämän konsensuksen. Ihmisoikeuksia ei voi samastaa mihinkään oikeudelliseen tai moraaliseen kategoriaan tai vakiintuneeseen merkitykseen. Ihmisoikeudet todennetaan, asetetaan ja luodaan uudelleen demokraattisessa politiikassa, johon kuka tahansa on pätevä osallistumaan papereista riippumatta.⁴⁴ Tämän ihmisoikeuskäsityksen nimeän radikaaliksi emansipatoriseksi ihmisoikeusnäkemykseksi.

Ihmisoikeudet eivät siten synny ihmisyyden itsensä perusteella luonnollisina oikeuksina tai kansainvälisten sopimusten ja lainsäädännön tuloksena vaan viime kädessä niistä on kiittäminen lukemattomia poliittisia taisteluita. Ihmisoikeuskamppailut jättävät jälkensä oikeusjärjestykseen ja muuttavat yhteiskuntaa ja sen aistisen jakoa niin, että osattomat tulevat yhä laajemmin osallisiksi. Kuitenkin myös oikeusjärjestysten perustuksiin vakiintuneiden ihmisoikeuksien sisällöstä käydään jatkuvaa poliittista kamppailua. Ihmisoikeuksien politiikka ja radikaalidemokraattinen erimielisyys ovat sisäsyntyisesti oikeuksien rakenteessa.⁴⁵

***

Palataan alkuun eli vaatimukseen oikeudesta elämään. Se on olennaisin poliittisissa tapahtumissa todennetuista ihmisoikeuksista: ihmisiä ei tule palauttaa kuolemanvaaraan eikä vainon uhkaan, ja ihmisarvoinen elämä on turvattava pakomatalla, pakolaisleireillä ja asuinmaissa. Nykyisin

ihmisoikeudet eivät takaa näitä asioita, mikä on valtion itsemääräämisoikeuteen sisältyvä rakenteellinen vääryys.

Demokraattisen ihmisoikeuspolitiikan tapahtumat murtavat universaalien ihmisoikeuksien ja territoriaalisen partikulaarisuuden välistä poliisilogiikan hierarkiaa. Ne ilmaisevat pakolaisten ihmisoikeuksien rajoitusten, rajanvetojen ja reunaehtojen vääryyden. ”On ihmisoikeus päättää, mikä on kotimaasi,” Sisiliaan saapuneita pakolaisia henkilökohtaisesti vastaanottava Palermon pormestari Leoluca Orlando on todennut.⁴⁶ Orlandon tulkintaa tukee YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 15 artiklan 1 kohta, jonka mukaan jokaisella on oikeus kansalaisuuteen. Poliittinen ihmisoikeuskäsitys mahdollistaa taistelun sen puolesta, että tämä oikeus todentuu jokaisen pakolaisen oikeutena valita asuinmaansa.

Oikeus valita kotimaa ja asuinpaikka on mahdoton nykyisissä kansallisvaltioissa. Tätä ei edes pidetä pätevänä oikeusvaateena. Poliittisen ihmisoikeuskäsityksen mukaan moraalisesti ja juridisesti pätevänä pidettyjen oikeuksien toistaminen ei riitä, vaan on kamppailtava jokaista asetettua ihmisoikeuksien reunaehto ja rajoitusta vastaan. Näin kyseenalaistetaan lainsäätäjien ja tuomareiden parlamentaarisella tai juridisella arvovallallaan asettama ehdoton jako mahdollisiin ja mahdottomiin ihmisoikeustulkintoihin. Samalla demokraattisen politiikan avulla voidaan luoda uusia ihmisoikeuksia.

**10. IHMISOIKEUKSIEN
POLITIikka:
YHTEISYMMÄRRYKSESTÄ
ERIMIELISYYTEEN**

1. Annan 1999, v.
2. Agamben 2001.
3. Similä 2018, 339; Aer 2016, 274–275;
UNHCR 1979, kpl 196.
4. Ks. Kmak (2018); Saarikkomäki
ym. 2018; Bodström 2017; Björk-
qvist 2017; Hirvonen 2017a; Hir-
vonen 2017b; *Kansan Uutiset*
2017; Nykänen ym. 2017;
OKV/8/50/2016.
5. Arendt 2013, 366.
6. Sisäministeriö 2016, 1.
7. OSCE 1975.
8. Euroopan unionin virallinen lehti
2007.
9. Habermas 1994, 119.
10. Sen 2004, 320.
11. Rawls 2007, 103.
12. Rawls 2007, 87.
13. Walzer 1994, 10.

14. Ignatieff 2001, 173.
15. Lauterpacht 1973, 34.
16. Habermas 1996, 110.
17. Moyn 2012.
18. Baxi 2006, 2.
19. Benhabib, 81–82.
20. Rancière 2009, 176.
21. Balibar 2013, 18.
22. Marx 1978, 92.
23. Badiou 2009.
24. Lefort 1981.
25. Benhabib 2013, 86.
26. Derrida 1988, 40.
27. Benhabib 2008, 100.
28. Benhabib 2009, 699.
29. Benhabib 2013, 90; Benhabib 2011, 12, 15.
30. Post 2006, 3.
31. Arendt 2013, 367.
32. Balibar 2013, 21–22.
33. Benhabib 1986, 341.
34. Honig 2007, 1.
35. Rancière 2009, 53.
36. Rancière 1987, 34.
37. Rancière 2009, 58.
38. Rancière 2009, 181.
39. Laclau & Mouffe 2001.
40. Noll 2010, 249.
41. Ks. Rancière 2010a, 67.
42. Rancière 2010a, 68–67.
43. Rancière 2003, 197.
44. Rancière 2016; Rancière 2018.
45. Balibar 2013, 18.
46. Mykkänen 2017.